

**ПРИНОСЪТ НА СПИСАНИЕ „БЪЛГАРСКА СБИРКА“
(1894-1915) ЗА РЕЦЕПЦИЯТА
НА СРЪБСКАТА ЛИТЕРАТУРА В БЪЛГАРИЯ**

Дарина Дончева
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

This paper examines the representation of Serbian literature and culture within “Bulgarska sbirka“ magazine. It spreads over texts different in genre and contents, ranging from notes about events and descriptive articles to literary works, creating the foundation of the translation reception of Serbian literature in Bulgaria on the edge between the 19th and 20th centuries.

Key words: Balgarska sbirka magazine, Serbian literature, literary reception, interliterary communication

Като резултат от въздействието на комплекс от фактори една от централните идеи в българския културен живот през 90-те години на XIX век и първото десетилетие на XX век става идеята за южнославянско сближение. Неославизмът намира поддръжници сред представителите особено на културния елит на южнославянските народи, но е подкрепян и от други обществени кръгове.

Един от убедителните знаци за постижения по пътя на сближението между южнославянските народи са съвместните творчески изяви, които се провеждат между 1904 и 1910 г. През 1904 г. е организирана първата южнославянска изложба в Белград, две години по-късно се организира такава манифестация в София, следват и други съвместни изяви като срещите на южнославянските книжовници и публицисти, основава се Съюзът на южнославянските художници „Лада“, Съюзът на южнославянските книжовници и публицисти и т. н. Чрез идеята за южнославянска взаимност, която отговаря на умонастроенията на българските, сръбските, хърватските и словенските интелектуалци в началото на XX век, изразена в срещи и общи творчески изяви, се внушава увереността, че са направени първите стъпки по пътя на бъдещото сближение. От българска страна основен организатор на всички манифестации и участия е Славянското благотворител-

но дружество и преди всичко неговият председател Стефан Бобчев. Именно издаваното от него списание „Българска сбирка“¹ се превръща в застъпник на идеите за славянско и южнославянско сближение.

Списанието излиза от 1894 до 1915 г. Още в първите години на излизането си обаче то се превръща в едно от авторитетните периодични издания с многобройна читателска публика. Водещо място в публикациите на художествена литература, както и в информативните материали, помествани в различните рубрики, имат славянските теми и автори. „С популяризирането на славянските литератури и техните най-изтъкнати представители в България Ст. С. Бобчев изпълнява на практика своята програма за взаимно опознаване на славянските народи, за интензивно сътрудничество между тях на литературното и културното поле“ (Димова 1999: 101).

В издателските цели и постижения на списанието на сръбската литература и култура е отредено значително място. От всички южнославянски литератури сръбската е най-широко застъпена – както по броя на произведенията, така и с представянето на творчески личности. Този интензитет в литературния обмен (сръбската периодика от този период също представя значителен брой български автори) се дължи също и на навлизането в нов етап на сръбско-българското литературно общуване, при който преводът става основна форма за неговото осъществяване, преводната рецепция е съпроводена и с интензивна критическа рецепция на системните явления в чуждата литература, а двете национални култури придобиват ново самосъзнание и самочувствие на равноправни сред модерните европейски литератури. През първата годишнина на списанието в превод на български биват отпечатани творби от В. Илич („Звездица“, I, 2 и „Райски цветя“, I, 12), от Дж. Якшич („Захар где...“, I, 2; „Пътят до Горняка“, „Нощ на Горняка“, I, 5), Л. Ненадович („Писма от Германия“, I, 11). Писмата на Ненадович излизат общо в три продължения (I, 11; II, 3–4). Преводач на всички творби е Димитър К. Попов.

От год. III до год. VI БС не отпечатва творби от сръбски писатели. Независимо от това сръбската тема присъства във всички информационни рубрики, посветени на обществени, политически, издателски и научни проблеми. Слабата застъпеност на образци от сръбската литература през периода 1896–1899 г. е щедро допълнена с най-разнообразна информация за живота в съседната държава – предимно за политическия, но и за културния. Не остават незабелязани важни

¹ По-нататък в текста БС.

събития не само за сръбската история и култура, но и за южното славянство въобще.

През 1899 г. в рубриката за преводна литература („Из сръбската литература“, VI, 3) се появява откъс от „Тасин дневник“ в превод на В. Стойков². Възобновяването на публикациите от сръбската литература се извършва с един от парадоксите в иначе последователно провежданата политика на БС „да даде отбрано четмо по книжнината“ (I, 3). От позициите на завоювания си авторитет списанието препоръчва на българския читател да се запознае с биографичните бележки за „първия сръбски учен полицаи“ Таса Миленкович и да прочете откъси от неговия дневник. Препоръката е внушена и от твърдението, че творчеството на Миленкович е познато и приемано от читателската публика както в родината му, така и в много други страни. Откъси от произведения на Миленкович се печатат в БС и по-късно. Сумарно погледнато, от всички съвременни сръбски автори редакцията на БС посвещава най-голям брой страници на него.

Проблемът за подбора на творби от сръбската литература в БС по принцип е разрешен в полза на онези произведения, които днес се оценяват като класически за сръбската литература. С други думи, в своя литературен контекст те още навремето функционират като представителни както за националната литературна традиция, така и за периода от последното десетилетие на XIX век и първото десетилетие на XX век. Случаят с представянето на Таса Миленкович на българския читател е по-скоро изключение от правилото и най-вероятно е допълнение с привкус на политическа интрига към интересите на Бобчев.

В двойната книжка № 13–14 за 1899 г. са публикувани и три стихотворения от Йован Йованович Змай („Напътствие“, „Звезда“, „Зимен ден“) в превод на Пенчо Славейков. Две години по-късно, в г. VIII, № 5 БС публикува откъси от поезия в проза „Покойната майка природа“ – „Пророчество из Прозаида“ на Змайован, в превод на Б.³ Неравностойността между първото и второто представяне на творби от Змай е очевидна. В първия случай става дума за прецизен подбор от неговата лирика и за един чудесен поетичен превод, който не е изгубил въздействието си и днес. „Покойната майка природа“ трудно се идентифицира и трудно се възприема и заедно с погрешно изписаното

² Псевдоним на С. Бобчев.

³ Възможно е преводачът да е С. Бобчев. С псевдонима Б. той се е подписвал през 70-те години на XIX в.

име на автора, недопустимо в представянето пред чуждия читател, си остава един факт, затворен завинаги в броя от 1901 г.

Годините 1904-та – 1910-а бележат възходяща линия в развитието на сръбско-българското културно и икономическо сближаване, съпроводена с издателския ентузиазъм на редакцията на БС. Израз на този ентузиазъм са представяните образци от съвременната сръбска литература, които се появяват все по-често на страниците на списанието. В г. XI, № 9 бива публикуван разказът „Помен“ от С. Матавул в превод на Ст. Кутинчев. През следващата година (г. XII, № 1) е поместен разказът „Камбаната“ на Матавул, в г. XII, № 6 е отпечатан разказът „Синове“, „превод от оригинала“ на Сп. Г. Последната публикация е придружена с очерк за сръбския писател, подписан с инициалите С.С.Б.⁴, в който се подчертава, че преведеният писател заема „едно от най-предните места в сръбската литература“. Заедно с това авторът на бележката посочва и приноса на БС в рецепцията на С. Матавул в България. Подобни бележки съпътстват в повечето случаи представянето на новите имена на страниците на списанието. Те нямат характера на анализ на творчеството им и обикновено очертават позицията, която има авторът в рамките на своята литература. По начина, по който се коментират представяните автори от съвременната сръбска литература, може да се предположи, че става дума за начало на рецепцията на съответния автор в българска среда. Това предположение се допълва и от изричното подчертаване на приноса на БС (в случая с В. Илич и С. Матавул). Колкото до Матавул, и неговото запознанство с българските читатели не минава без парадокси. В публикациите на „Помен“ (г. XI, № 4) и „Камбаната“ (г. XII, № 1) неговото име е погрешно изписано като Мутувуль и Мутавуль в съответния брой на списанието, докато в годишното съдържание името на автора е записано правилно. В публикацията на „Синове“ грешка вече не е допусната, както и в по-нататъшните споменавания на този писател, а те са сравнително чести. Последната публикувана творба от С. Матавул е „Последно наздраве“ (XII, 9) в превод на А. Бонкин.

БС говори за Матавул не само като за известен писател, но и като за един от организаторите на литературния живот в Сърбия. В XIII, 9 по повод на смъртта на С. Сремац редакцията публикува негов некролог и сравнително обширна рецензия на статия за него от Сима Матавул, излязла в Летопис Мятице сриске, № 6 от 1906 г. Трагикомична грешка съпровожда и раздялата на сръбския писател с читателите на

⁴ С. Бобчев.

БС. В начина, по който се споменава за неговата кончина, редакцията допуска недоглеждане. „Цял Белград се струпа да съпроводи останките на милия писател“ – се казва в кн. 3 от 1908 г. Списанието помещава некролога на Матавул заедно с некролога на С. Чех и озаглавява материала „Двама бележити славянски покойници“. Приятелското и почтително отношение на редакцията към писателя е подчертано и от поместеното след некролога негово завещание, издаващо изключителната му скромност. И докато всичко това стои в рубриката „В славянските земи“, двадесетина страници след нея е поместено съобщение за годишното събрание на Дружеството на сръбските писатели, на което Матавул е бил избран за председател на Управителния съвет. Пословичният стремеж на С. Бобчев да обхване всичко, да съобщи и информира, както и да прокоментира и най-малките подробности, тук отново довежда до грешка.

През споменатия период на активизация в рецепцията на сръбската литература в БС се отпечатват и творби от С. Сремац („Джокица“, XIV, 1, преводач Н. Стоилов; „Лош поданик“, XIV, 4), Р. Доманович („Божи сълзи“, XIII, 2, прев. Л. Бобевски), М. Ускокович („Еп рејнаи“, „На първия етаж“, „Зимна елегия“, XIII, 3, прев. Л. Бобевски; „Развалина“, XIII, 4, прев. Л. Бобевски), П. Кочич („Първа среща с Янко“, XIII, 7, прев. Д. Т. Мишайков), Й. Дучич („Стихотворения в проза“, XIV, 8, в прев. Н. Стоилов; Иван Дучич – „Стихотворения в проза“, XVII, 4, прев. Т.), С. Чорович („С баба“, XVI, 1, прев. Вл. К. Б.); М. Дж. Миличевич („Смъртта на Ивана Джака“, XVII, 1). До Първата световна война биват отпечатани още няколко „Стихотворения в проза“ от Й. Дучич (XVIII, 4, в превод на А. Т.), разказът „Първа тъга“ от Светолик Ранкович (погрешно наречен Светозар; в XVIII, 6, прев. на Г. и К.). Последното публикувано произведение от сръбската литература в БС е „На кладенеца“ от Л. Лазаревич (XVIII, 8, в превод на Ст. Н. Коледаров).

Общото впечатление от така очертаното присъствие на творби на сръбската литература е за разнообразие и актуалност. И наистина редакцията неведнъж подчертава, че се интересува от новите и представителни имена на сръбската литература, както и от нейните утвърдени автори. По особено интересен начин се кръстосват тези две насоки в публикацията на разказа „Първа среща с Янко“ от П. Кочич (XIII, 7). Тук под линия редакцията отбелязва, че списание „Босанска вила“ е посветило двойната си книжка № 11–12 от юни 1906 г. на годишнината от смъртта на „знаменития сръбски белетрист Янко Веселинович“. Измежду всички публикувани произведения в юбилейния

брой редакторите се спират на споменатия разказ от „младия сръбски многообещаващ разказвач Петар Кочич“, като по този начин запознават читателите си с двама сръбски писатели. За съжаление, творби от Веселинович БС не отпечатва. Р. Доманович, макар и да не е представен с особено характерен текст, е наречен „млад и даровит сръбски сатирик“ (XII, 2). В повечето случаи оценките са давани от преводача или от редактор и съдържат разбираемо послание – препоръка към българския читател да запомни този автор. В този смисъл преводната рецепция на сръбската литература в БС се извършва с различна интензивност, но по принцип в тази насока се работи методично и системно. Особено през периода 1904–1910 г. се постигат много резултати по това последователно и програмно направление в работата на редакцията.

Допълнителни щрихи към картината на сръбската литература, очертана в списанието доста пълно и въздействащо, се дават в други рубрики и раздели под формата на информации за събития и личности в нея. В тези бележки преводната и критическата рецепция се допълват взаимно. В тях се срещат и квалификации, съдържащи елементи на критика, докосване до същностните качества в творчеството на даден писател. Авторите на тези бележки (много често подписани само с инициали, анонимни или пък ползващи псевдоними) в повечето случаи показват добра литературна подготовка и художествен вкус при оценяване на творбите, а нерядко споделят чисто естетическото си преживяване от контакта с чуждите автори. В прегледа на периодичния печат например неизвестен автор аотира статията на Й. Скерлич за В. Илич, отпечатана в „Српски књижевни гласник“ (XIX, 10), и допълнително характеризира В. Илич като „поет с чудна версификация и вълшебна грация на стиха“ (XIV, 10). В некролога по повод на смъртта на М. Глишич писателят е наречен „любимец на сръбския народ, известен под името Чика Милован“ (XV, 2).

Анализът на преводите от сръбски език, отпечатани на страниците на БС, би бил интересен предмет на специално изследване. Дори и без да се вниква във всеки детайл от тяхното езиково изграждане, някои изводи се налагат веднага. Макар и много често преводачите да се подписват с псевдоними, съкратени имена или инициали, видимо е, че около редакцията на „Българска сбирка“ е имало значителен брой сътрудници, които са работели като посредници (преводачи, рецензенти и др.) между българската и сръбската литература. Преводачите постигат неравностойни резултати – различен е почеркът им, различен е талантът и предпочитанията им към определен автор, а със си-

гурност са се различавали и в познаването на изходния език. През 90-те години литературното общуване между българската и сръбската литература все по-уверено се извършва по нов начин – чрез художествения превод. БС е между първите издания у нас, които разглеждат въпросите на художествения превод като важен проблем при между-литературната комуникация.

В едно свое изследване Н. Ангелова установява, че редакцията на БС е полагала много усилия за издигането на високо професионално ниво както на художествения превод, така и на превода на научни, публицистични и други текстове: „...повдигат се и въпросите за избора на превежданите произведения, за професионализма на преводачите и остро се критикува занаятчийският подход към преводаческия труд“ (Ангелова 1996: 459). Авторката изследва преди всичко преводите от руски език, като се спира и на няколко по-големи статии в списанието, посветени на превода. Принципно нейните заключения могат да се отнесат и към преводите от сръбски като съвременен славянски език. Като много добри постижения тук могат да се посочат направените преводи от Д. К. Попов на стихове от В. Илич и Д. Якшич, на пътеписите на Л. Ненадович, както и преводите на Пенчо Славейков на стихове от Змай. Постиганията в превода от сръбската литература обаче със сигурност не бележат единствено и категорично положителна тенденция по отношение на качеството. За недостатъчна критичност по този въпрос свидетелства и втората публикация на творба от Змай. След изявите на Д. К. Попов и Славейков като преводачи на поезия списанието не публикува нито едно стихотворение от сръбски автор. Й. Дучич например е представен три пъти на българските читатели, но само с поезия в проза и с нито една стихотворна творба. Втория път, когато БС решава да публикува творба от Змай, също се спира на проза. Литературните предпочитания на Ст. Бобчев и изобщо на редакцията на БС са към реализма и това ясно личи в подбора както на български, така и на чуждестранни автори. Превесът на прозата в творчеството на писателите реалисти обаче едва ли е достатъчно основание да се затваря пътят за преводната поезия. В случая става дума най-вече сръбската поезия, тъй като стихотворни творби – главно от руската литература, списанието публикува редовно. В целия комплекс от фактори, които влияят върху този дисбаланс между сръбската преводна поезия и проза, вероятно трябва да се види отхвърленото, но недостатъчно преодоляно наследство от времето на превода адаптация, както и работата на преводачи, които не са притежавали необходимата поетична дарба и езикови познания.

Последната творба от сръбската литература, която БС отпечатва – „На кладенеца“ от Л. Лазаревич, във всички случаи поне като избор е достойна за финален акорд. При това се отпечатва целият текст на този сравнително обемен разказ, за разлика от всички предишни случаи, когато се предпочитат по-кратки текстове или откъси. В този превод обаче се наблюдават особености (напр. имената на някои от героите не са предадени в тяхното изворно произношение – Аночка, Денадич), които внушават съмнението, че е направен през руски език. Погрешна транскрипция, неправилно прочетени имена, падежни конструкции, нехарактерни за българския език, синтактични и граматически особености на сръбския език в българския превод, несъобразяване с езиковата асиметрия срещаме и на други места – в бележки, информации и рецензии. Близостта между българския и сръбския език впрочем не е заблуждавала само тогавашните преводачи, тя създава измамно самочувствие и днес. Така или иначе грешките и пропуските при рецепцията на сръбската литература и култура на страниците на БС не могат да омаловажат резултатите и значението на многопосочните и дългогодишни усилия на С. Бобчев и неговото списание да допринесат за сближаването между двата съседни народа и техните култури.

Рецепцията на сръбската литература не се ограничава само с художествения превод. На два пъти БС публикува годишни прегледи на литературната продукция в Сърбия – „Сръбската литература през 1904 г.“ от Й. Скерлич (XII, 9), препечатан от чешкото списание „Slovanský přehled“, и „Сръбската книжнина през 1907 г.“ от Т. Г. И. (съкратен вариант на обзорната статия, отпечатана във вестник „Одјек“). Този тип критическа рецепция на чуждите литератури не е характерна за списанието (освен двата споменати, е отпечатан само още един годишен преглед на руската литература). За литературния живот в славянските страни БС информира, и то много подробно, но в друг стил – не оценъчен, а новинарски, информативен, което е и обяснимо предвид интересите и личността на редактора С. Бобчев. Той отпечатва както по-обширни статии и анализи, така и множество по-малки текстове – по този начин мозаечно натрупва многобройни сегменти, които накрая се спояват в една обща картина в съзнанието на читателя. Статията на Скерлич е отпечатана поради авторитета му и уважението лично към него и е особено важна за българските читатели, тъй като ги информира не само за събитията от последната изминала година, но и разглежда последните сто години от развитието на сръбската литература, отбелязвайки както кръглата годишнина на

нейното развитие в свободни условия, така и основните ѝ развойни насоки през този период.

На сръбския културен живот са специално посветени още две големи обзорни статии. В БС г. XII, № 5 в рубриката „Из славянските земи“ е отпечатано „Писмо от Белград“ от А. Бонкин, в което авторът подробно разказва за историята, устройството, материалната база и личния състав на Белградския университет, както и за Народната библиотека, която се помещава в едно здание с него. Впечатления за работата на библиотеката споделя и Б. Дякович около една година по-късно (XII, 4) в статията си „Белградската народна библиотека и законът за нейната уредба“. Много детайлно и с погледа на истински специалист в музейното и библиотечното дело авторът описва всички страни от работата на библиотеката, усилената събирателска работа и резултатите от няколко десетилетия натрупване на библиотечни фондове.

Без да е посветен специално на сръбската култура, един пространен пътепис на С. Бобчев има за цел да представи целокупна Сърбия на българския читател още в ранните годишнини на списанието. Озаглавен е „Пътюм из сръбските земи“ и е разделен на две части: „У маджарските сърби – Нови Сад и Карловци“ и „В Белград“, публикувани в БС в няколко продължения през 1896 (№ 8–10) и 1898 г. (№ 1, 3, 4). Макар и да е заявявал по различни поводи интереса си към художествените постижения в славянския свят, Бобчев се стреми основно да анализира общественото и държавното устройство, икономическото предприемачество, партийния живот. Маршрутът му из сръбските земи е очертан от интересите му именно в тази сфера. Проявите на културата за него са един от компонентите на добре устроената държава, красиво и одухотворено обкръжение, основен белег на славянска идентичност. До края на издаването на БС публикуваните материали подчертано се придържат към добрия и толерантен тон, отхвърлят проявите на национализъм и шовинизъм и не престават да търсят пътя на споразумението между разумните и свободомислещи хора от двете страни.

Като едно от водещите периодични издания в България на границата на XIX и XX в. „Българска сбирка“ дава неocenim принос към развитието на сръбско-българските литературни и културни взаимоотношения. Публикациите в списанието, свързани със сръбската литература, стоят в началото на модерното общуване между двете литератури, бележат първите крачки към комплексното запознаване на българския читател с постиженията на сръбската литература и поставят началото на рецепцията на видни сръбски автори в българска сре-

да. Въпреки колебанията и несигурността се правят стъпки към усъвършенстването на преводаческото посредничество между двете съседни литератури. По правило за печат в БС се подбират онези представителни за сръбската литература автори и творби, които днес възприемаме като класически. Рецепцията на сръбската литература на страниците на списанието се осъществява на фона на богатата информация за културния и обществения живот в Сърбия.

ЛИТЕРАТУРА

Ангелова 1996: Ангелова, Н. Ролята на сп. „Българска сбирка“ за теорията, практиката и историята на превода у нас. // *Научни трудове на ВБОУ „В. Левски“*. Кн. 46. Филологии, ч. I.

Бобчев 1903: Бобчев, С. *Юбилеен спомен за десетгодишнината на „Българска сбирка“*. София, 1903.

Димова 1999: Димова, В. Славянската тема в научното, литературното и публицистичното наследство на С. С. Бобчев. // *Стефан Савов Бобчев (1853–1940). Живот и дейност*. Юбилеен сборник с доклади от конференция, организирана от НБ „Св. св. Кирил и Методий“, посветена на 140-годишнината от рождението му, 4.XI.1993. София, 1999.

Иванова-Нинова, Узунова 1993: Иванова-Нинова, В., Р. Узунова. „Българска сбирка“. // *Периодика и литература*, Т. 2. София, с. 116–163.